

תיבה ב'-2: התוצר הפוטנציאלי בישראל

פער התוצר משמש אינדיקטור לקביעת מצב מחזור העסקים וסמן של לחצים אינפלציוניים, ומכאן מקומו החשוב בניתוח הכלכלי של קובעי המדיניות בכלל ושל בנקים מרכזיים בפרט. לפיכך חשוב מאוד למצוא אומדנים אמנים לפער התוצר, שיסייעו, בין השאר, בקביעת המדיניות המוניטרית.

הספרות הכלכלית מגדירה את פער התוצר כהפרש בין התוצר בפועל לבין התוצר הפוטנציאלי, שאינו נצפה. מכאן שיש להגדיר תחילה מהו התוצר הפוטנציאלי. Okun (1962) מגדיר את התוצר הפוטנציאלי כרמת התוצר שהייתה מושגת בשיווי המשקל של הטווח הארוך במצב של תעסוקה מלאה, בעולם שאין בו קשיחויות ואין עיוותים נוספים (כלומר בעולם של תחרות משוכללת). לפי גישה אחרת, הרווחת בספרות הכלכלית, התוצר הפוטנציאלי הוא התוצר המקסימלי שניתן לייצר בלי לגרום לחצים אינפלציוניים. גישה זו עולה בקנה אחד עם התפיסה הניאו-קיינסיאנית, המגדירה את התוצר הפוטנציאלי כתוצר המתקבל במצב שבו אין במשק קשיחויות (מחירים ושכר), הגם שייתכן כי השווקים עדיין אינם פועלים בתחרות משוכללת.

מעבר להבדל האמור בין ההגדרות של התוצר הפוטנציאלי ופערי התוצר הנגזר מהן ישנן גישות שונות לאמידת פער התוצר, היכולות גם הן להביא לעיתים למסקנות מדיניות שונות; לדוגמה: לפי גישה המניחה שהתוצר הפוטנציאלי משקף את המגמה ארוכת הטווח של התוצר בפועל, שאינה תלויה כלל בצעדי המדיניות המוניטרית, ההשפעה היחידה של צעדים אלו תתבטא בהקטנת שונות התוצר סביב המגמה; לעומת זאת מניחה גישה אחרת שיש בכוחם של צעדי מדיניות (למשל הורדת שיעור הריבית) להגדיל את התוצר הפוטנציאלי עצמו. לפי גישה זו חשוב להסתכל על אופק הזמן במדידת פער התוצר, שכן אם, למשל, זעזוע חיובי, כגון הורדת הריבית, מביא להאצת הפעילות הכלכלית וללחצים אינפלציוניים בטווח הקצר, ייתכן שבטווח הארוך יותר יגדלו ההשקעות, ועמן יגדל התוצר הפוטנציאלי, ולא רק התוצר בפועל.

מרבית העבודות בתחום זה מניחות כי הזעזועים הפרמננטיים, ארוכי הטווח, משפיעים על התוצר הפוטנציאלי, בעוד שהזעזועים הזמניים משתקפים בעיקר בפער התוצר. במילים אחרות: ניתן להסתכל על זעזועים מצד הביקוש כמשפיעים על התוצר בפועל, ודרכו על פער התוצר, ואילו על זעזועים מצד ההיצע – כמשפיעים על התוצר הפוטנציאלי. עם זאת, במקרים רבים ההבחנה האמפירית בין הזעזועים השונים והשפעתם על המשתנים הכלכליים אינה ברורה.

הבדלי התפיסות והגישות השונות ביחס לתוצר הפוטנציאלי הביאו כאמור למיגוון רחב של שיטות למדידתו, ובולטות שתי מסגרות: שיטות סטטיסטיות (לא מבניות), ושיטות מבניות, המבוססות על תיאוריה כלכלית. במסגרת הראשונה מודדים את

התוצר הפוטנציאלי כמגמה ליניארית פשוטה, או מגמה גמישה ומוחלקת (מסנן HP) של נתוני התוצר בפועל. שיטות אלה לא מצריכות מידע רב, וניתנות ליישום אף אם ידועה רק סדרה יחידה של נתונים. חסרונן הבולט הוא בהעדר אפשרות להבחין בין זעזועי היצע לזעזועי ביקוש, וכן בהעדר מסגרת כלכלית המפרשת את השינוי בתוצר הפוטנציאלי. המסגרת השנייה כוללת שורה ארוכה של שיטות, ואחת המרכזיות שבהן היא אמידת התוצר הפוטנציאלי בעזרת פונקציית ייצור מצרפית (בדרך כלל מסוג קוב-דגלאס), הכוללת את גורמי הייצור במשק (ההון והעבודה) ואת גורם השינוי הטכנולוגי. יתרון בולט - של גישת פונקציית הייצור הוא יכולתה למדוד את התרומות השונות של גורמי הייצור והפריין הכולל לגידול התוצר הפוטנציאלי. ואולם גישה זו מצריכה מידע רב יחסית: הנחה על טכנולוגיית הייצור, נתונים על כוח העבודה הפוטנציאלי (קרי תשומת העבודה הפוטנציאלית בסקטור העסקי), הנגזרים מקצב גידולה של האוכלוסייה במשק, ונתוני שוק העבודה על תשומת העבודה, שיעור האבטלה ושיעור ההשתתפות. נתונים נוספים הנדרשים לשם חישוב התוצר הפוטנציאלי בגישה זו הם נתוני מלאי ההון, ניצולת ההון והפריין הכולל. בפועל מרבית הנתונים האלה נגזרים כמגמה גמישה של רכיבי פונקציית הייצור (למעט ההנחה האקסוגנית על שיעור האבטלה הטבעי), דבר המקשה במידה מסוימת על פירוק מדויק של גידול התוצר בפועל לחלקו המחזורי ולזה הנובע משינוי בתוצר הפוטנציאלי. יודגש כי במקרים רבים (למשל ביישום המקובל לחישוב התוצר הפוטנציאלי, המוצג להלן) אין התייחסות ישירה מראש לפער התוצר, כסמן ללחצים אינפלציוניים, כלומר חסרה משוואה מעין זו הנגזרת מעקומת פיליפס, הקושרת בין פער התוצר, או פער האבטלה, לאינפלציה.

בחינה מעודכנת של קצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי בגישת פונקציית הייצור והשינוי ברכיביו השונים - גידול של הפריין הכולל, מלאי ההון וכוח העבודה הפוטנציאלי - על פי המודל שהוצג בעבודתם של Menashe and Yakhin (2005) מראה כי קצב הגידול הממוצע (השנתי) של התוצר הפוטנציאלי במגזר העסקי בשנים 2000-2011 היה 3.9 אחוזים¹ (איור 1).

¹ קצב הגידול השנתי הממוצע של התוצר הפוטנציאלי העסקי בשנים 1986-2011 היה גבוה יותר, סביב 4.9 אחוזים, אך קצב הגידול של התוצר לנפש לא השתנה בשנות התשעים ובשנים לאחר מכן, שכן מרבית הירידה בקצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי מבטאת את האטת גידולם של האוכלוסייה וכוח העבודה מהקצבים הגבוהים ששררו בשנות התשעים בעקבות גל העלייה המאסיבי ממדינות חבר העמים.

לוח 1

גידול התוצר העסקי: התוצר בפועל, התוצר הפוטנציאלי ורכיבי התוצר הפוטנציאלי, 2011 עד 2000 (ממוצעים שנתיים באחוזים)

גידול התוצר העסקי בפועל	גידול התוצר הפוטנציאלי	גידול הפריון הכולל	גידול הכוח העבודה	גידול מלאי ההון	
3.9	3.9	1.1	2.2	4.1	2011-2000
1.1	3.1	0.5	2.1	3.6	2005-2000
5.0	4.6	1.7	2.4	4.0	2008-2006
4.3	3.9	1.3	2.1	3.7	2010-2009
4	4.4	1.3	1.9	5.6	2011
5.5	4.3	1.3	1.8	5.4	2011/I
3	4.4	1.3	1.9	5.5	2011/II
4.3	4.5	1.3	2	5.6	
3.4	4.6	1.3	2	6	2011/III

המקור: ???????????.

קצב גידול ארוך טווח זה² השתנה לאורך מחזור העסקים, מ-3.5 אחוזים במחצית הראשונה של שנות האלפיים ל-4.6 אחוזים, בממוצע, בשנות הגאות (2005-2008) שמרביתה התאפיינה במיתון הפעילות³, (לוח 1). בשנת 2011 גדל התוצר הפוטנציאלי בקצב ממוצע של 4.4 אחוזים, מעל לקצב הממוצע ארוך הטווח. גידול עודף זה מיוחס לגידול גבוה של מלאי ההון, תוצאת קצב מהיר של גידול ההשקעות בענפי המשק מאז ההתאוששות מהמשבר העולמי של 2008-2009. לעומת זאת בשנות הגאות הקודמות, 2005-2008, מרבית הגידול העודף של התוצר הפוטנציאלי מעבר לקצב ארוך הטווח נבע מגידול של רכיב הפריון הכולל, ששיקף שינוי בהרכב המוצעסקים: תוספת עובדים בעלי מיומנות ופריון גבוהים, בעיקר בענפי הטכנולוגיה העילית, שהתאוששו מפגיעת המשבר של תחילת שנות האלפיים, בעוד שמשקלם של עובדי האבטחה, שפריונם הנמדד נמוך יותר⁴, בסך המוצעסקים ירד - בין השאר, עקב השיפור במצב הביטחוני. אופיו המחזורי של התוצר הפוטנציאלי, המשתקף באיור 1, ממחיש את הבעיה באמידתו, הנוצר עקב הבעיה להפריד בין שני רכיביו של השינוי בתוצר -- חלקו המחזורי וחלקו הנובע השינוי בתוצר הפוטנציאלי. קושי זה בולט לאור ההערכה שהתוצר הפוטנציאלי הנאמד משקף למעשה את התפתחות רכיבי התוצר למספר שנים, ולא אומדן של התוצר בשיווי משקל יציב של הטווח הארוך.

² קצב הגידול ארוך הטווח של התוצר המקומי הגולמי בפועל, לתקופה השנים 2000-2011, הכולל את תוצר השירותים הציבוריים ותוצר שירותי הדיוור ולא רק את זה העסקי נע סביב 3.6 אחוזים בממוצע שנתי.

³ קצב הגידול של התוצר העסקי בפועל הוא מטבעו תנודתי יותר ומתואם עם מחזור העסקים יותר מאשר קצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי.

⁴ ליתר הרחבה ראו פרק ב' בדוח בנק ישראל לשנת 1998, תיבה ב'-1 "השינוי בפריון הכולל - שיפורים טכנולוגיים או גורמים פרו-מחזוריים?", עמ' 53-57.

ייתכן שקצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי יואט בשנים הבאות; זאת על פי התחזיות הדמוגרפיות, הצופות האטה ניכרת בקצב הגידול של האוכלוסייה, וזאת בהנחה שהאוכלוסיות הממעטות להשתתף בשוק העבודה (חרדים וערבים) לא ישנו את התנהגותן במידה משמעותית. אם נניח שקצב גידולה של האוכלוסייה בגילי העבודה יקטן מ-1.6 אחוזים בשנת 2011 לכ-1.2 אחוזים בסוף העשור, עלול קצב הגידול של התוצר הפוטנציאלי העסקי לרדת ב-0.6 נקודת אחוז, כך שהוא יעמוד על ממוצע שנתי של 3.3 אחוזים. זאת בהנחה ששאר הגורמים בפונקציית הייצור לא ישתנו ביחס לקצב גידולם ארוך הטווח (הנמדד כממוצע השנתי של השנים 2000-2011). עם זאת ייתכן כי מדיניות שתפעל לעליית שיעור המשכילים בקרב העובדים ולעידוד המחקר והפיתוח תסייע לגידול מואץ יותר של הפריון הכולל בטווח הארוך.⁵

מקורות

A. Okun (1962). "Potential GNP: its Measurement and Significance", American Statistical Association, Proceedings of the Business and Economic Statistics Section: 98-103 Washington.
Y. Menashe and Y. Yakhin (2005). "Mind the Gap: Structural and Nonstructural Approaches to Estimating Israel's Output Gap", *Israel Economic Review* 2, No 2.

⁵ לכימות של השפעת משתני מדיניות על הפריון בישראל ראו תיבה ב'-1 בדוח בנק ישראל לשנת 2007.